

M. Hans Knudsen Veiles Proces og Dom.

Andet Bidrag til Cryptocalvinismens Historie i Danmark,
ved *Ludvig Helweg*.

Den fyenske Biskop Hans Knudsen Veiles Af-sættelse er det eneste Exempel paa, at en saadan Dom er overgaaet en evangelisk Superintendent i det egentlige Danmark, og da det skete paa Grund af falsk Lærdom, bliver hans Sag derved dobbelt mærkelig. Desuagtet har det været meget sparsomt og mangelfuldt, hvad der hidtil har været offentliggjort derom. Pontoppidan tilstaaer selv, at han ikke har kjendt den fuldstændige Domsakt, og støtter væsentlig sin Fremstilling til nogle enkelte Efterretninger, som findes i en haandskreven Præstekrønike for Ærrindlev og Olstrup Sogne paa Lolland (Kg. Bibl. Ny Kgl. Saml. 4. 1189). Bloch har i sin "Fyens Geistlighed" vel tilføiet et og andet, der viser, at han har havt fuldstændigere Kilder, men da Sagen her kun behandles i al Korthed, er der dog endnu meget at tilføie. Den fuldstændige Domsakt er i Original opbevaret i det Kongl. Geheime-Archiv under følgende Titel: *Sententia in Magistrum Ioannem Canuti, quondam episcopum Fionensem, publice lata in regni Comitii Hafniæ 3 die Junii Anno 1616*. Det er et meget vidtløftigt Dokument (22 Blade i Fol.), og da det naturligviis

fremstiller Sagen med hele den trættende juridiske Vidtløftighed, der idelig gjentager de samme Phraser, fandt jeg det hensigtsmæssigere, istedetfor at lade selve Domsakten afstrykke som den foreligger, i en Beskrivelse at medoptage alle de Stykker, som forekom mig at være af Interesse til Sagens nøiere Belysning.

En Mand, der var afsat og dømt for kæftersk Lærdom, betragtedes af Samtiden og den nærmeste Eftertid med en saadan Afsky, at man helst vilde reent udslette Erindringen om ham; det var en Plet paa Kirkens Ære, som helst slet ikke maatte omtales, for ikke at bringe den hele Kirke i Vanrygte. Disse Bestræbelser have i høi Grad bidraget til at vanskeliggjøre Behandlingen af vor ældre Kirkehistorie, da dog altid saadanne Mænds Liv, der ere faldne som Offere for deres afvigende Meninger, ganske fortrinsviis ere af historisk Interesse. Dette gjælder ogsaa om Hans Knudsen. Udenfor de ti Aar han beklædte Bispeembedet (1606—16), er det kun lidet og usikkert hvad man veed om ham. Peder Hegelund, den samtidige Biskop i Ribe, der under Forhandlingerne om Exorcismens Afskaffelse skrev et Brev til Hans Knudsen¹), har i sit Calendarium (Hjelmstjernes Samling paa Kg. Bibl.) kun ganske faa Notitser om ham; at han 1606 d. 1. Novbr. blev udnævnt, d. 23. Novbr. indviet til Biskop i Fyen, samt at han 1607 d. 13. Jan. "bleff forlent Dr. Jörgen Slomanns Kannikdom i Roskild". Pontoppidan fandt i et gammelt Manuskript, at han tidligere var Præst ved Nikolai Kirke i Kjöbenhavn, og at han der rostes som "*vir non vulgari eruditione præditus*". Bloch har i sin "Fyenske Geistligheds Historie" tilføiet, at han er født i Veile 1567, hvor hans Fader var Borger, og efter et Manuskript af Zwergius,

*) Dänische Bibliothek. IV. S. 108.

at han blev Sognepræst ved Nicolai Kirke 1596, men den Formodning, at han tidligere skulde have været Præst i Nykjøbing paa Falster, har viist sig at være urigtig¹⁾. Selv har Hans Knudsen ingen Skrifter efterladt sig, hvoraf man kunde hente nogen Oplysning, og da han ved Lov og Dom blev afsat fra sit Embede, er der ingen Liigtale bleven holdt over ham, som ellers sædvanlig er den paalideligste Kilde for Personalhistorien.

Angaaende selve den Sag, der her nærmest skulde beskæftige os, anfører Pontoppidan tvende Breve, der ellers iugensteds findes, nemlig Kongens Stævning af 10. Aug. 1615 til at møde for Retten d. 13. Sept. s. A., der meddeles i tysk Oversættelse, tilligemed den Indstævntes ydmyge Afbigt af 23. Aug. s. A. Dette sidste Brev giver et ganske mærkeligt Bidrag til Hans Knudsens Charakteristik, men blev iøvrigt uden videre Følger, hvorfor det heller ikke omtales under Sagen. Det Citationsbrev, som indeholdes i Domsakten, lyder saaledes:

Nos Christianus Quartus etc. te M. Ioannem Canutium, Superintendentem Fionensem, nostra gratia salutamus. Intelleximus te svasisse et persvasisse qvibusdam tuæ diæceseos Pastoribus, ut vareos emerent libros, cum Ordinatione minime convenientes, ac eapropter Pastoribus et scholarum Rectoribus haud commendandos: Disputationes insuper instituisse, quæ potius Religioni in hisce regnis receptæ in dubium vocandæ, et Pastoribus turbandis, qvam exædificationi servire putantur: aliaque moliri atque aliis permittere, quæ haud facile tolerari possunt. Consimiliter in quadam concione habitâ Othoniæ tempore Quadragesimali Anno 1614, varia qvam plurimaqve et minus decentia verba audita, qvalia pium verbi ministrum vix deceant: ut et in quadam concione funebri nobilis cujusdam, habitæ

¹⁾ Historiske Aarbøger, udg. af den historiske Forening ved C. Molbech. III. S. 120.

Othoniæ paulo ante festum nativitatis anno eodem, contra quædam Religionis nostræ capita pronunciasse. Quibus de causis ut et aliis erroribus a te in dioecesi tua admissis, decrevimus per Actorem nostrum in iudicio te accusare. Qvocirca petimus et jubemus, res tuas ita componas, ut in arce nostra Hafniensi 26. Maii proxime instantis, coram nobis et quibusdam nobis dilectis Regni Senatoribus et Episcopis compareas, et sententiæ pronunciationem ibi expectes; id nullo prætextu intermittens. Dabantur ex regia nostra, Hafniæ 5. April Anno 1616.

Men forud for selve Processen var der gaaet et meget vidtløftigt Vidneforhør, som udentvivel har foranlediget Udsættelsen fra d. 23. Aug. 1615 til d. 26. Mai 1616. Der var nemlig ved Kongebrev af 31. Juli 1615 beskikket en Commission, bestaaende af Christen Friis til Kragerup, Elias Eisenberg, det philosophiske Facultets Decanus, og Caspar Erasmus Brochmann, der paa forskjellige Steder i Stiftet skulde anstille Undersøgelser angaaende Biskoppens Embedsforhold.

Den 14. Aug. 1615 blev der af Commissionen afholdt et Møde i Nykjøbing paa Falster, hvor følgende ti Præster, i Overværelse af den Anklagede, afgave de vedføjede Vidnesbyrd.

1) Hans Jacobsen*), Provst og Sognepræst i Nykjøbing, afgav det Vidnesbyrd, at Biskoppen ved en Disputation, der blev afholdt i August forrige Aar, havde paastaet, at Christus vel kunde siges at være allevegne, men ikke efter sin menneskelige Natur (*Christum ubique esse in concreto, non autem in abstracto, humana natura seorsim considerata*); fremdeles, at han foruden de i Ordinantsen nævnte ogsaa havde anbefalet følgende

*) Jfr. Imm. Barfod, Den fælsterske Gejstligheds Historie I. S. 6.

Bøger: "Sohnius¹⁾, In Aug. Conf.", "Pezelius²⁾, Examen Philippi," "Paræi³⁾ Irenicon", "Lutherus orthodoxus"⁴⁾; dem havde Biskoppen anbefalet som umistelige og gavnlige Bøger, naar de læstes med Skjønnsomhed; endelig havde han kaldt Hutter⁵⁾ for Hutler, for at vise sin Ringeagt mod denne Mand.

2) Jörgen, Præst i Ærrindlev paa Lolland, gjentog angaaende Biskoppens Lære om Christi Person det samme Vidnesbyrd, og föiede til, at Bisen ved at visitere i Taagerup havde sagt om Nadveren, at den legemlige Nydelse er capernaitisk (*manducationem oralem esse capernaiticam manducationem*), og forkastet Brugen af Ordene "in, sub & cum pane & vino".

3) Christopher Jörgensen i Thorkildstrup paa Falster anførte endnu stærkere Yttringer af Biskoppen om denne Sag, at han nemlig havde sagt: "Christus ascendit in coelos, qvo pacto ergo humana sua natura nobis adesse potest? Ego hic sedeo in cella mea, et possum cogitatione mea Romæ vel alibi esse", hvormed

¹⁾ Georg Sohnus, Dr. Theol., Prof. i Heidelberg, der efter Churfyrsten af Pfalz's Overgang var den vigtigste Skole for Calvinismen i Tydskland.

²⁾ Christopher Pezel, Dr. Theol., var først Professor i Wittenberg, men blev afsat som Cryptocalvinist; han døde 1604 som Superintendent i Bremen.

³⁾ David Paræus, Dr. Theol., een af de berømteste Theologer mod Slutningen af det 16de Aarhundrede, Prof. i Heidelberg, hvor han bestandig arbejdede paa at forlige det Lutherske og det Calvinistiske.

⁴⁾ Forfatteren til denne Bog er Maurits Neodorpius, reformert Præst i Altona 1610—14, der var bekjendt for sin fanatiske Iver imod Lutheranerne.

⁵⁾ Leonhard Hutter, Prof. i Wittenberg, † 1616, nød især som skarpsindig Dogmatiker ligesaa stor Anseelse mellem Lutheranerne som Paræus mellem de Reformeerte.

han efter Præstens Formening vilde sige, at Christus saaledes ogsaa var bunden til et bestemt Sted. Iøvrigt forøgede han Listen af de mistænkte Böger, Biskoppen havde anbefalet, med "Tilenus¹⁾, Compendium Theologiæ"; "Quanchius²⁾, De tribus Elohim"; "Postilla Gualtheri"³⁾.

4) Jacob Poulsen, i Væggerløse paa Falster⁴⁾, fortalte om en Samtale, han engang havde havt med Biskoppen. Han havde nemlig spurgt denne, om han saa vilde reise til Rostok, som han havde tænkt paa; men da denne dertil svarede, at han havde forandret sin Beslutning, vedblev Præsten: da vilde min Broder have gjort Reisen med, meest for at kjøbe Böger til os begge, som kunde bruges ved Disputationerne, hvorpaa Biskoppen havde anbefalet Paræus som en Forfatter, der var god til det Brug. Da han derpaa visiterede i Idestrup, havde han efter Catechisationen talt i Kirken omtrent saaledes: "Du troer at blive deelagtig i Christi Legeme, i Kraft af at Præsten har indviet Brødet; men dersom Du ikke griber Christus med en fast Tro, da møder Du forgjæves ved dette Maaltid. Dersom Du altsaa vil blive deelagtig i den himmelfarne Christus, maa Du omfatte Christus med Troen i Himlen".

5) Peder Hansen, Præst i Thingsted (Todderup), havde ved en Samtale, han havde med Biskoppen i Kippinge, hørt denne paastaa, at Himlen er et begrændset

¹⁾ Daniel Tilenus, Dr. og Prof. i Sedan i Frankrig, blev afsat som Arminianer og døde i Paris 1633.

²⁾ Hieronymus Zanchius, en Italiener, der ved Peter Martyr var bleven bekendt med Calvins Lærdom, hvorfor han maatte forlade sit Fødeland. Han blev Prof. i Strasborg, siden flere Steder og tilsidst i Heidelberg, hvor han døde 1590.

³⁾ Rudolph Gualther, Præst i Zürich († 1586) var en i sin Tid navnkundig Prædikant.

⁴⁾ Hans Navn nævnes i Listen hos Imm. Barfod, Den falst. Gejstligheds Hist. I. S. 263.

Sted, samt hørt ham anbefale Bucanus¹⁾ som en god Forfatter.

6) Christiern Petersen i Önslov paa Falster havde Intet at anføre mod Bispens Lærdom; denne havde ved Visitatsen formænet Præsterne til hyppig at katechisere samt flittig at læse Philips og Luthers Skrifter.

7) Joachim i Nakskov,

8) Hans Bang i Sandby paa Lolland, og

9) Hans Poulsen²⁾ i Skjælby paa Falster vidnede alle, at Biskoppen havde rosende omtalt flere mistænkelige Bøger, og mellem disse "Martyrii³⁾ Loci communes".

10) Hans Sylvius i Östofte paa Lolland omtalte flere Samtaler, han havde haft med Biskoppen paa hans Visitatser. Engang 1611 havde denne sagt i Östofte Kirke: "Læser vi nogensteds, at Christi Blod under Communionen er faldet til Jorden og er opsanket af Engle?" hvilket havde stødt Præsten meget. En anden Gang 1613, da de begge vare samlede hos Hr. Jörgen i Maribo, havde Biskoppen dadlet ham, fordi han havde talt haanlig om Oecolampadius og kaldt ham en Sacramenterer. Fremdeles havde Biskoppen anbefalet en Bog, betitlet "Fidelis et seria Heidelbergensium admonitio".

Den Anklagede havde undertiden villet give en nøiere Forklaring af sine Ord, men det afviste Commissionen og bad ham opsætte det til sit Sted; til Slutning adspurgte han kun de Forsamlede: om han nogensinde

¹⁾ Wilhelm Bucanus var Professor i Lausanne mod Slutningen af det 16. Aarhundrede. Hans "Institutiones theol." var en i sin Tid meget udbredt Bog.

²⁾ Jfr. Imm. Barfod, Den falsterske Gejstlighed, S. 242.

³⁾ Petrus Martyrius Vermilio, den berømte italienske Protestant, var, efterat have forladt sit Fødeland, Professor først i Zürich, siden i Strasborg, derpaa i England og døde tilsidst i Zürich 1562.

havde paalagt dem at kjøbe de omtalte Böger? hvortil Alle svarede Nei; han havde kun raadet dem til det.

Dermed var Mødet i Nykjöbing sluttet, og Commissionen begav sig til *Odense*, hvor der *d. 18 Aug. s. A.* blev afholdt et lignende, ogsaa i Overværelse af Biskoppen. Her afgave følgende 15 Præster vedföiede Vidnesbyrd.

1) Hans Skaaning¹⁾, Præst ved St. Hans Kirke i *Odense*, havde hørt, at Biskoppen havde misbilliget den sædvanlige Tiltale til Communikanterne för Consekrationen (*Episcopum admonitionem distributioni Sacramenti Coenæ præmitti solitam improbasse, ac legitimam esse negasse, quia non præfert nomen auctoris*²⁾); at han fandt, den Psalme "Christus kom selv til Jordans Flod" indeholdt urimelige Ting, "quod Christi sangvis mihi præsens esse non possit"; at han holdt med Calvinisterne i Læren om Christi Person; at han i en Prædiken, som han holdt kort efter Mødet i Kolding, havde sagt: "metuendum esse, ne hisce regnis inquisitionis periculum immineret", hvilket strax havde sat Præsten i stor Uro og Bekymring. Endelig havde Biskoppen ofte bebrejdet ham, at han ikke kunde billige den calvinistiske Nadverlære.

¹⁾ Hans Nielsen fra Skaane var först Rector ved *Odense Skole*; see Bloch, *Fyens Geistlighed*. S. 343—44.

²⁾ Om denne Tiltale bemærker C. T. Engelstoft (*Liturg. Hist. i Danm.* S. 266): "Det er naturligt, at Tidsalderens Forhold til Calvinismen og den catholske Misbrug kunde give denne Tiltale Indgang, og allerede 1541 skal den være blevet samtykt in Synodo Hafniensi (H. Thom. Psibg. S. 253), skjönt baade Synoden 1540 (*Pont. III.* S. 251) havde ladet Valget frit mellem flere, og Psalmebogen 1553 indeholder en anden. Ved Alterbogen, hvori den optoges, blev dens Brug almindelig, og Ordinantsens frie Tiltale blev saa ganske glemt, at det ansaaes for Reglen, at den skulde "læses af Alterbogen som den stod." (H. Thom. Psibg.)

2) M. Jacob¹⁾, Lector og Provst i Odense, blev spurgt, om Biskoppen havde sagt ved N. Rybergs Ordination: "See syv fulde og gale Bønder vælge en Præst, og sidst spørger man den, som bedst af Alle skulde forstaae sig paa Sagen"; og om han efter Ordinationen ironisk havde sagt: "O en fortræffelig Ordinants!"; Provsten svarede hertil, at om Biskoppen just ikke havde brugt de selvsamme Ord, saa var det dog Meningen. Desuden tilstod M. Jacob, at Biskoppen havde talt med ham om en Bog angaaende Prædestinationen, hvorved det forekom ham, at Biskoppen heldede til Calvinisternes Mening; endelig, at Biskoppen havde sagt i en Prædiken: "Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds; har Jorden ikke Plads for os, saa vil Himlen give os Rum, som Luther sagde til Campeggius".

3) M. Hans Vandal, Præst i Odense²⁾, havde ofte privat talt med Biskoppen om Dogmerne "de persona Christi, de coena Domini nec non de prædestinatione", skjönt om det sidste Punkt sjeldnere, og Biskoppen havde da gjerne taget Calvinisternes Parti. Desuden tilföiede han, at Biskoppen i en Liigtale over Peter Marsvin havde behandlet de samme Troes-Artikler, og undertiden givet Calvinisterne Medhold.

4) M. Hans Mikkelsen³⁾, Præst i Assens og Provst i Baagherred, blev spurgt, om han nogensinde havde talt med Biskoppen angaaende de omtalte Troesartikler, hvorpaa han gav følgende Svar: Engang havde han som Rector

¹⁾ Jacob Jacobsen Wolf var Lector i Odense 1594-1635, see Bloch Fyens Geistlighed S. 280-91.

²⁾ Præst ved Graabrødre (St. Alban?) Menighed i Odense 1613-17, døde som Biskop i Ribe 1641 (Bloch, Fyens Geistlighed. S. 623-26).

³⁾ Hans Mikkelsen blev efter Hans Knudsens Afsættelse dennes Eftermand paa Fyens Bispestol.

ved Skolen i Odense været sammen med Biskoppen i et Selskab hos Dr. Hans Mule, hvor denne havde spurgt ham om hans Mening om Nadveren. Han svarede, at man efter hans Mening maatte ved Nadverordene lægge Vægt paa το ῥητον, efter Philips Regel in Rhetorica: "In dogmatibus fidei quando verba non pugnant cum articulis fidei vel expressis scripturæ verbis, retinendum esse το ῥητον". Men da Biskoppen indvendte Artiklen om Himmelfarten, svarede H. Mikkelsen, at han netop af denne Artikel vilde bevise sin Mening; han foer nemlig til Himmels for at sætte sig ved Gud Faders høire Haand; hvortil Biskoppen svarede: Nunquam putavi te fascinaturn esse ista sententia. Og da H. Mikkelsen af Tiltalen ved Nadveren vilde bevise vore Kirkers Bekjendelse, svarede Biskoppen, at den var ἀνώνυμος. — En anden Gang forrige Aar, da Biskoppen visiterede i Assens, havde han i en Disputats talt imod Vittenbergernes Mening om Christi Person, hvem han pleiede at kalde "Flacianer og Ubiquitarier". Fremdeles var det Provsten bekjendt, at Biskoppen anbefalede flere mistænkelige Böger, mellem hvilke han ogsaa nævnede "Sadeelius¹⁾, de manducatione spirituali"; endelig bevidnede han Rigtigheden af det, der var sagt ved Rybjergs Ordination og ved Liigtalen over Marsviin, ved hvilken sidste han især fremhævede, at Biskoppen ogsaa havde forsvaret Calvins Lære om Prædestinationen (una est Dei voluntas erga credentes).

4) Niels Rybjerg i Asperup, Vendsherred, bekræftede yderligere, at Biskoppen havde brøgt de nævnte Ord ved hans Ordination.

¹⁾ Anton Sadeel (Chandieu), en Franskmand, der først var Prof. i Paris, siden i Genf, † 1591.

5) M. Hans Sörensen i Nyborg tilstod, at Biskoppen havde forekommet ham i en Tale ved et Præstevent i Ullerslev-Kirke, Vinding Herred, at afvige fra de "nuværende" Vittenbergeres Mening.

6) Sören Iversen¹⁾, Capellan ved Frue Kirke i Odense, afgav et lignende Vidnesbyrd.

7) Hans Pregius, Rector ved Assens Skole, var for 4 Uger siden kommen hjem fra Vittenberg, hvor han havde studeret; dengang havde Biskoppen yttret, at han ansaae hiint Universitets Lærere for mistænkelige, at han ikke kunde begribe, hvorfor vore Landsmænd reiste derhen for at fortsætte deres Studier, då man der nærede saa krasse Forestillinger om Nadveren; og endelig havde han ligefrem erklæret, at Pregius ikke maatte vente sig nogen geistlig Ansættelse i hans Stift, förend han havde glemt hvad han der havde lært.

8) Poul Envald i Gamtofte havde ved Disputationen i Assens Kirke först bemærket, at Biskoppen ikke ganske stemmede med den augsb. Conf. i Læren om Christi Person; og siden havde han hört Biskoppen anbefale Ursins Catechismus²⁾.

9) Hans Stagijs i Ørsted omtalte Biskoppens An-

¹⁾ Denne Mand er forbigaaet hos Bloch, og maatte vel indskydes mellem Claus Juul og Anders Mand (Fyens Geistlighed S. 791).

²⁾ Den heidelberger Catechismus af Ursin og Olevian, Professorer ved Universitetet, der var meget udbredt blandt de Reformerte, synes ogsaa at have faaet Indgang paa flere Steder her i Landet. Ved Mødet i Kolding yttrede Resen ved at forsvare sin Udgave af Luthers Catechismus, blandt andet følgende: "Juventutem Herlufsholmiensem corruptam fuisse a Rectore quodam Norvago, qui Catechismum Heidelbergensem discipulis instillasset". (Hndskt. paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Saml. 4. 1456. Jfr. Den danske Kirkes Historie efter Reformationen I. S. 252.

befaling af calvinistiske Böger, samt hans spiritualistiske Opfattelse af Nadveren.

10) Christian, Præst i Humble og Provst paa Langeland, og

11) Anders Bredal, Præst i Rudkjöbing og Provst i Nörreherred, gjentog begge det samme Vidnesbyrd, Biskoppens Anbefaling af calvinistiske Böger, samt hans spiritualistiske Opfattelse af Nadveren.

12) Morten Nielsen, Præst i Skjelderup, havde været tilstede ved Conventet i Ullerslev Kirke og hørt den Tale, som Biskoppen der havde ladet forelæse ved sin Famulus; han kunde ikke forstaae andet, end at Biskoppen de persona Christi havde lært, at den himmel-farne Frelzers Legeme var περιπατων. Da Præsten herimod anførte Pauli Ord Eph. 4, 10.: "han foer op over alle Himlene for at kunne opfylde alt", fik han kun det Svar, at det Sted var Flacianernes sædvanlige Tilflugtssted. Iøvrigt havde han forgjæves anmodet Biskoppen om at faae en Afskrift af Talen.

13) Sigud(?) Jörgensen, Præst i Svendborg, Provst i Sunds Herred, havde ogsaa forstaaet det, som om det var Bispens Mening, at der kun var en aandelig Nydelse i Nadveren.

14) Ole Andersen i Lunde meente, at Biskoppen lærte, Naadens Forjættelser vare almindelige med Hensyn til Kirken (promissiones gratiæ universales esse quoad ecclesiam), og tilføiede, at han havde anbefalet Ursins Catechismus.

15) Hans Lauridsen i Rænge (Ringe) havde følgende at fortælle: Biskoppen havde fastsat den Regel ved Disputatserne, at de gamle Præster vare fritagne for at tage Deel i dem, medens de unge efter en bestemt Orden skulde fremkomme som Opponent. Da Raden nu var kommen til ham, havde han foreholdt Biskoppen

det Kongebrev, der forbød nye og unyttige Disputatser¹⁾, men havde derpaa kun faaet et grovt Svar og en drøi Tilretteviisning; siden havde han indladt sig paa Forhandlingerne, hvorved alting var gaaet ordentlig til; ved Disputatsen om Christi Person havde han ikke været tilstede.

Til Slutning spurgte Hans Knudsen de forsamlede Præster, om han nogensinde havde befalet dem, at kjøbe de omtalte Böger, hvortil Præsterne svarede ved at henvise til de afgivne Vidnesbyrd, og dermed var Mödet hævet.

Commissionen havde dermed foreløbig fuldendt sit Hverv, og vendte nu tilbage til Kjöbenhavn, hvor den afgav et Referat af 22 Aug. 1615 om de afholdte Forhörer. Det følgende Aar, da Sagen skulde endelig paa-kjendes, erholdt de trede Commissærer atter kongelig Befaling til at indstævne efternævnte Mænd til at møde i Kjöbenhavn den 26 Mai 1616, hvor de i Overværelse af den anklagede Biskop afgave vedföiede Vidnesbyrd.

1) Hans Jacobsen, Provst i Nykjöbing paa Falster, fremhævede nu følgende trede Punkter: a) Engang ved Middagsbordet gav han sine Börn, der læste til Bords, et Tegn til at böie Knæ ved Jesu Navns Nævnelse. Biskoppen, som var tilstede, spurgte ham, hvorfor han lærte Börnene at böie Knæ ved Jesu Navn, og ikke ligesaavel ved Gud Faders og den Hellig-Aands. Provsten svarede hertil, at det skete paa Grund af dette Navns Ypperlighed, der indeslutter hele Forlösningsværket, og anførte som Beviissted Phil. 2, 10. Bispen spurgte, om han da forstod dette Sted efter Bogstaven, og da han svarede Ja,

¹⁾ Frederik II's Brev af 26 Juni 1574, gjentaget af de regjerende Rigsraader d. 10 Juli 1588 (Danske Mag. V. S. 87). Jfr. Kirkehistoriske Samlinger S. 342.

vedblev denne: hvordan kan dette Sted forstaaes efter Bogstaven, da de Underjordiske og de Himmelske dog ikke have legemlige Knæ. Hertil svarede Hr. Hans: de böie Knæ paa deres Maade, vi paa vor; men med dette Svar var Bispnen ikke tilfreds. — b) Ved en anden Leilighed havde Biskoppen paalagt Præsterne i deres Skriftetaler ikke blot at forklare Bodens Parter, men ogsaa at indskjærpe alle de Spørgsmaal, Ordinantsen foreskrev, og da især flittig see til, at føre Tilhörerne bort fra den crasse og capernaitiske Nydelse af Nadveren, hvorved Biskoppen efter Hr. Hans's Formening netop forstod den i vore Kirker antagne Lærdom. — c) Endelig havde Biskoppens Disputats de persona Christi mishaget ham i den Grad, at han aldrig mere, hvor gammel han end blev, vilde tage Deel i Disputationer, naar man gik saaledes frem.

2) Jörgen i Ærrindlev indskrænkede sig til at gjentage sit tidligere Vidnesbyrd om Biskoppens Tale i Taagerup Kirke.

Dermed var Forhöret sluttet for den Dag, men fortsattes atter den 27 Mai, hvor følgende Præster mødte:

1) M. Christopher Jörgensen i Thorkildstrup gjentog, hvad Provst Hans Jacobsen havde sagt, at Biskoppen havde advaret Præsterne imod at forklare Nadveren for krast; at han engang, da Ungdommen havde gjort slet rede for Catechismen, havde lovet, der snart vilde komme en ny Formular, som Præsterne skulde følge. Endelig var ved den sidste Disputation de persona Christi M. Christoffer fremkommen med det Spørgsmaal: *an propria possent communicari?* hvortil Biskoppen svarede Nei og beviste sin Nægtelse af Sohnius.

2) Andreas Hansen¹⁾, Præst i Stubbekjøbing,

¹⁾ Denne Mand er den eneste mellem Vidnerne i Kjöbenhavn, som ikke tidligere er nævnet.

berettede, at han engang, omtrent for fire Aar siden, havde truffet Biskoppen paa en Visitats læsende i nogle af Hemmingsens Papirer, og deraf taget Anledning til at udtale sig om dennes Lære om Nadveren; men havde kun faaet et kort og grovt Svar af Biskoppen. Ved Disputationen "de persona Christi" var engang Talen falden paa Brents¹⁾, da havde Biskoppen sagt: Brents har i levende Live aldrig villet tilstaae, at Himlen er et bestemt Sted; nu er han paa sit Sted, dog jeg dömmet ham ikke.

3) M. Hans Vandal gjentog Vidnesbyrdet fra Odense: at Biskoppen i Liigtalen over Peter Marsviin havde sagt, at Sacramenternes Væsen var det samme i det Gl. og Ny Testamente, og at Fædrene i G. T. spiste den samme aandelige Mad og drak den samme aandelige Drik, som vi; at de Uværdige ikke bleve deelagtige i Christi Legeme og Blod, fordi deres Skyld netop bestod i, at de ikke deeltage; en anden Gang havde han sagt: "lad os blive ved Korset med Johannes, om ogsaa en spansk Inquisition atter truer som forud paa Marias Tider".

Dermed var Vidneforhøret sluttet, og den egentlige Proces tog sin Begyndelse den 28 Mai. Retten blev holdt paa Kjöbenhavns Slot, og foruden Kongen selv vare her som Dommere tilstede: Christen Friis til Borreby, Kongens Cantsler, Manderup Parsbjerg til Hagisholm, Brede Rantzau til Rantzausholm, Stadtholder i Kjöbenhavn (vicarius Regis), og Jacob Ulfeld til Ulfeldsholm, Rigets Cantsler, Medlemmer af Rigsraadet; samt Biskopperne Dr. Hans Poulsen Resen for Sjællands Stift, M. Joh. Ægidius for Aarhuus, M. Niels Lauridsen for Viborg,

¹⁾ Brents, der døde 1569 som Provst i Stutgard og Cantsler for Universitetet i Tybingen, er især bekjendt ved at have udviklet Læren "de ubiqvitate corporis Christi" i Modsætning til Calvinisterne.

M. Christen Hansen for Börglum, M. Poul Mortensen for Skaane, M. Ivar Hemmeth for Ribe. Som Actor i Sagen var ved Kongebrev af 27 Mai beskikket Christen Thomsen til Tanderup ¹⁾, den udvalgte Prinds's Kammerjunker.

Actionen begyndte med, at Actor lod de nævnte Vidneforhør forelæse, som Commissionen havde foretaget; efterat dette var skeet, tog han selv saaledes til Orde:

“Da Kongen har paalagt mig at føre Sagen imod M. Hans Knudsen, Biskop i Fyen, da vil jeg fornemmelig fremhæve trende Grunde til Anklagen:

Af disse maa den være den *förste*, der angaaer Lærdommen, som han ved Eed har forpligtet sig til at fremsætte oprigtigt efter Guds Ord og vor Kirkes Böger, som ere anbefalede i Ordinantsen; at han nemlig lidt efter lidt har misbilliget den, stundum modsagt den og saavel i sine Prædikener forsvaret som i sin offentlige og private Underviisning udbredt en anden Lærdom, hiin modsat, nemlig den calvinistiske. Han har anbefalet sin Kirkes Præster saadanne Böger til Læsning, som Ingen, der kjender det mindste til hiin Retning, kan være uvidende om, at være calvinistiske, og diamatraliter modsatte de Böger, som i Ordinantsen ere foreskrevne, og i vore Kirker ellers tilvante. (Nu gjennemgaaer Actor de nævnte Böger enkeltviis, for at godtgjøre at de vrimle af de grueligste Vildfarelser). Heraf fremgaaer paa det öiensynligste, at han har villet føre sine Præster langt bort fra den himmelske Lærdom, fra den ægte Luther og fra andre vor Kirkes Lærere; samt hvorledes han i dette Stykke har været sin Eed tro. Fremdeles ere der mangfoldige Vidnes-

¹⁾ Christen Thomsen Sehested var dengang Cancelliherre, eller, hvad man kaldte “Kongens Skriver”, og Winding beretter (Acad. Hafn. S. 45), at han for sin Færdighed i Latinen blev beskikket til Actor, men ellers havde Dr. H. P. Resen forfattet Indlægget.

hyrd, der godtgjøre, at han selv har villet holde med Calvinisterne. Mellem disse anseer jeg det ikke for det ringeste, at han engång har dadlet Provsten i Nykjöbing, fordi hans Börn ved at læse til Bords böiede Knæ i Jesu Navn, da det er en tilvant Skik i vore Kirker ved dette Navns Nævnelse at lægge sin Ærefrygt paa den Maade for Dagen overeensstemmende med Apostlens Ord, at i Jesu Navn alle Knæ skulle böie sig. Herhen regner jeg det ogsaa, at han med en alvorlig næsten bydende Stemme havde paalagt Rectoren ved Assens Skole Johannes Regius, som nylig var vendt tilbage fra Vittenberg, at glemme hvad han der havde lært, saafremt han ikke vilde opgive alt Haab om Ansættelse i Fyens Stift. — Sluttelig föier jeg dette til, og det var maaskee det allerdristigste, at han uden Betænkning havde dadlet den Paamindelse, der i vore Kirker gaaer forud for den hellige Nadveres Uddelelse, og udraabt den for ulovlig. — Derfor kan det ikke være tvivlsomt, at han jo af al Magt har bestræbt sig for at tilbagetrænge vore Kirkers Lærdom, og efterhaanden berede deres Sætninger Indgang, hvis Böger han alene anbefalede.

Anklagens *andet* Punkt er, at han tværtimod höiselig Kong Frederik II.'s Forordning ofte har i Prædikener behandlet religieuse Controverser; ja at han uden Hensyn til Anledning og Tid med al Magt har søgt Leilighed til at behandle dem; desuden har han dröftet dem ved Præsternes Conventer saavel i Foredrag som i Disputationer, og dröftet dem paa en saadan Maade, at han forsvarede Modstandernes Sag; kort sagt, han har Intet undladt, hvorved han enten mundtlig eller ved andre Forfatteres Bistand har kunnet skaffe Modstandernes afskyelige Vildfarelser Indgang, hvoraf man ogsaa klarlig seer hans Hensigt med at anbefale hine Böger.

Anklagens *tredie* Led ere nogle Yttringer, som han offentlig har udtalt, og det af en dobbelt Art. 1) Det synes nemlig lagt an paa at ægge Gemytterne til Oprør, hvad M. Hans Knudsen kort efter Samtalen i Kolding yttrede, at man maatte befrygte en spansk Inquisition og en mariansk Forfølgelse, i hvilken 8000 Mennesker grusomt offredes. Det var nemlig, som om Regjeringen, skjönt Enhver veed, den er langt fra alt Tyranni, nogensinde tænkte paa sligt, enten at paalægge Undersaatternes Samvittigheder blodig Tvang, eller med Vold og Magt at tvinge Nogen til at antage denne eller hiin Religion. 2) Andre Yttringer af M. Hans Knudsen synes at have til Hensigt at svække den kongelige Ordinantses Anseelse, nemlig de Yttringer, han med stor Hæftighed fremførte ved Hr. N. Rybjergs Ordination, da han til Spot kaldte den kongelige Ordinants en ypperlig Ordinants, fordi den foreskriver, at Præster skulle kaldes af syv Bønder. — For Kortheds Skyld vil jeg forbigåe mangfoldige andre Yttringer som den: “Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds”, Ord, der netop forraade hans praleriske Svulst; ligeledes en anden Yttring, der blev hørt af den uvidende Almue med saa stor Forargelse, at Præsten, der var tilstede, Hr. Hans Sylvius, følte sig höilig krænket i sin Samvittighed, da M. Hans Knudsen i sin Formaning om Herrens Nadver til Bønderne i Örstofte udraabte: “Har vi nogensinde læst, at Christi Blod under Communionen er falden til Jorden, og er bleven opsamlet af Engle”. Der ere mange andre Yttringer af den Art, som jeg ikke har anseet det fornödent paany at afskrive og anføre af selve Acterne.

Nu fik M. Hans Knudsen Befaling til at svare, og afgav da paa Dansk følgende skriftlige Gjensvar¹⁾:

¹⁾ Dette Svar meddeler Domsakten paa Latin, og det gjengives derfor her i en noget forkortet Oversættelse.

Efterat jeg har modtaget Hs. M. Kongens Brev og ved en kongelig Stævning er kaldet herhid, saa være dette mit allerunderdanigste Svar paa de fire Hovedanker, Stævningen omtaler, idet jeg ydmygeligst for Gud beder om, at der maa tages naadigst Hensyn til dette mit Svar.

1) Hvad Anklagens første Punkt angaaer, om de forskjellige Böger osv., saa har jeg altid omhyggelig formanet Præsterne til at kjøbe og læse de Böger, Ordinansen nævnede. Dog nægter jeg ikke, at jeg paa Præsternes Forespørgsel enten om de Böger, som de allerede besad, som Martyrs loci communes, Zanchius de tribus Elohim, eller om andre, de vilde kjøbe, som Pezels Commentar osv., at jeg nok har anbefalet hine Forfattere, men paa den Maade, at de maatte læses med Skjönsomhed. Men jeg har aldrig udtrykkelig befalet Præsterne at kjøbe dem, hvad ogsaa i Almindelighed alle Præster have tilstaaet og bekjendt for Commissionen. At jeg ikke har forbudt den Slags Böger, det er skeet af den Grund, fordi sligt, saavidt mig bekjendt, aldrig er skeet i noget Stift, hvorom der heller ikke, saavidt jeg mindes, er udgaaet nogen kongelig Forordning. Fra min Ungdom af har jeg aldrig hørt, at nogen Böger, ikke engang papistiske og jesuitiske, specielt ere forbudne i disse Riger, undtagen alene Concordiebogen, der blev forbudt ved höiselig Kong Frederiks Forordning. Og da Bøghandlerne ustraffet indføre slige Böger, uden at Universitetet eller anden Övrighed hindrer det, saa turde jeg i Sandhed ikke begynde paa noget Nyt i denne Sag. Dersom jeg havde kjendt Kongens Villie, skulde jeg ikke have undladt efter Embeds-Pligt med Flid og Iver at udføre den.

2) Hvad de af mig foranstaltede Disputationer angaaer, da er det ikke skeet for egen Fordeels Skyld, men af en simpel og god Grund, da jeg nemlig meente, at saadanne Övelser mere sömmede sig for vor Stand, end

om Præsterne paa Landemodet, der af mig som af mine Forgjængere bliver afholdt i de enkelte Provindser, drak Skaaler og levede flot. Jeg har ogsaa hørt, at saadanne Disputationer ere foranstaltede i Nabo-Stiftet af salig Peter Hegelund; han blev ved dermed til sin Død, og jeg har ikke hørt, at de ere afskaffede af hans Efterfølger, min kjære Collega. Jeg har heller ikke begyndt derpaa blot af egen Drift, men jeg meddeelte først Sagen til Provsterne og Præsterne, som alle fandt mit Forslag og min Foranstaltning priselig og nyttig. Dengang var der Ingen, der fandt, at det stred mod Kongebrevet, der forbød nye og unyttige Disputationer, især da man var blevet enig om at holde sig til den augsb. Conf. og gennemgaae og forsvare dens Artikler Led for Led, hvad ogsaa er skeet i nogle Provindser to, i andre tre Gange. Dersom Nogen havde givet mig en Paamindelse om den Ting, eller dersom jeg havde vidst, at mit Forehavende betragtedes med mistænksomme Øine, saa vilde jeg ufortøvet have undladt, hvad jeg havde begyndt.

3) Det tredie Anklagepunkt angaaer en Prædiken, som jeg holdt i Fastetiden 1614; i denne har man rigtignok ikke hørt Noget, der stred mod Religionen, men den har vundet Mishag af den Grund, at jeg talte om Inquisition og Forfølgelse; at jeg sagde: Regner det ikke her, saa regner det vel andensteds; samt at jeg lod nogle Ord falde om en vis Sammensværgelse, som man sagde var i Gjærde mod en vis udmærket Mand; og at jeg ønskede Forhandelse over den, der følte sig truffet. Da jeg veed, at denne Prædiken har vakt en ikke ringe Mistanke, saa beder jeg ydmygeligst for Gud, at man omhyggelig vil overveie den Text, jeg dengang udviklede i min Prædiken, og Anledningen til de Yttringer, jeg fremførte. Jeg prædikede dengang over Christi syv Ord paa Korset, at Johannes ledsagede ham til Korset, og at i hans og Marias Person

den hellige Kirkes Vilkaar vare afbildede, nemlig at ledsage Christus og staae ved hans Kors. Jeg oplyste dette ved Exempler af det Gamle og Ny Testamente, og omtalte tillige Holland og England, fordi disse Rigers Indbyggere havde følt Inquisitionens blodige Tryk, idet jeg tilføiede, at under saadanne Forfølgelser maatte det være den største Tröst, hvad Luther sagde til Campeggius: "Har Jorden intet Rum for os, saa vil Himlen give os Plads"; hvad man sædvanlig udtrykker saaledes: "Regner det ikke her, saa regner det andensteds"; og det sagde jeg ikke i nogen ond Mening, men ganske paa den almindelige Viis, uden nogen anden Tanke. Hvad Sammensværgelsen¹⁾ angaaer, forholder det sig saaledes: Da jeg talte om, at Guds Börn gjerne maatte bære Korset, sagde jeg, at det ikke blot skete paa een Maade, men ved lögnagtige Bagvaskelser, saadanne som man nu udsprede mod visse Folk, der beskyldtes for at have sammensvoret sig mod en vis brav Mand. Og da jeg den foregaaende Aften havde erfaret, at man ogsaa ymtede om mig i den Sag, saa forbandede jeg dem og, som en Undskyldning, i Særdeleshed mig selv, men ingen andre end dem, der følte sig slaaede i den Sag. Den høiadelige Axel Brahe blev i Begyndelsen ogsaa noget stødt over denne Prædiken, men da han havde hørt min Undskyldning saavel af Andre, der vidste nøie Besked, som af mig selv, blev han siden beroliget. Jeg kan i denne Sag appellere til høiædle Hr. Marcus Bilde, der var Örevidne til den Prædiken.

4. Anklagens fjerde Punkt angaaer en anden Prædiken, holdt i Odense Alle-Helgensdag, ved en vis Adelsmands Jordefærd. Texten til denne var tagen af Apoc. 7, 9—18, og derfor blev der i Begyndelsen talt om Udvælgelsen,

¹⁾ Om denne Sag har der hverken været Tale i Citations-Brevet eller i noget af Vidnesbyrdene, saa at Hans Knudsen selv er den Første, der bringer den paa Bane.

men simpelt og ligefrem med Philips Ord, hvis Navn jeg ogsaa anførte. Derfor have heller ikke de Yttringer, man havde noteret sig, og som senere anførtes mellem Vidnesbyrdene, kunnet fremføre andet, end at jeg havde sagt: Guds Forjættelser ere almindelige med Hensyn til de Troende o. lign. Hvad jeg ellers har talt om i hiin Tale, derom indeholde Vidnesbyrdene intet specielt. — Jeg skal om de tre Hovedpunkter, Vidnerne have fremført mod min Lærdom, siden, om Gud vil, afgive et udførligere Svar, hentet ikke af calvinske Böger, men af de Skrifter, Ordinantsen anbefaler, af det jeg fra min Ungdom har lært i disse Riger, hvad jeg altid har prædiket og lært, ogsaa medens jeg var i Kjöbenhavn, uden nogensinde at paadrage mig Beskyldning for vrang Lærdom enten af min Superintendent eller af nogen anden Övrighed. Dette være altsaa min ydmygelige Erklæring paa hine fire Hovedanker i den kongelige Stævning.

Hans Knudsen.

De Vidnesbyrd, der ere fremførte imod mig, dreie sig fornemmelig om trende Punkter, og om disse være dette min allerunderdanigste Erklæring og Svar. Hvad de Ord angaaer, jeg skal have sagt ved en Ordination for 7 Aar siden, A. 1609, da havde jeg i Sandhed aldrig tænkt, at Nogen skulde have mærket sig dem til min Skade, især da jeg hverken selv bemærkede eller af Andre blev underrettet om, at de havde stødt Nogen. Jeg forsikkrer for Gud og min Samvittighed, at jeg aldrig har sagt de omtalte Ord, meget mindre har jeg sagt dem i den Mening, man har villet lægge i dem, som om jeg dermed vilde haane Ordinantsen. Imidlertid vil jeg aabent tilstaae, at jeg ved Ordinationstalen efter Joh. 10, hvor der er Tale om dem, som ikke gik ind i Faarestien gjennem Dören, omtalte forskjellige utilladelige Kunster,

hvorved ikke Faa snige sig ind i det hellige Embede, som Simoni, Bönner, Foræringer osv. Især gjennemheglede jeg Bönderne, som ved at vælge Præst ofte slet ikke følge Ordinantsen, som de dog idelig føre i Munden, selv hvor de ikke tænke paa Kirkens men paa egen Fordeel, omtaagede af Brændeviin eller paa anden Maade. Jeg kom til at tale om den Sag, isærdeleshed ved en vis ἀταξία, som forefaldt ved denne Kaldelse netop i mit eget Huus. Alle Valgmændene vare nemlig forsamlede hos mig, i Overværelse af høiædle Hr. Corfitz Rud¹⁾, som var tilstede for at skifte en Trætte, der var opstaaet ved Kaldelsen, i Anledning af et Kongebrev om at befordre M. Peder Michelsen²⁾, fordum Rector ved Skolen i Herlufsholm, til det omtalte Præstekald. Da fremstod en af Bönderne, der var aldeles drukken, og voldte os ved sin Uforskommethed saa mange Bryderier, at Corfitz Rud befalede ham med haarde Ord at gaae, og blev nødt til at skille os af med denne Person. Det var denne ἀταξία, som forledte mig til hine Yttringer, hvorfor jeg nu anklages, ikke for at laste den kongelige Ordinants, hvad Gud bevare mig fra, men for at fremhæve Ordinantsens Misbrug. Imidlertid beder jeg, at Hs. Kgl. M. i Naade for Guds Skyld vil tilgive mig min Hæftighed, som forledte mig til, ikke at laste Ordinantsen, det være langt fra, men Ordinantsens Misbrug. — 2) Hvad jeg har

¹⁾ Corfitz Eriksen Rud var Leensmand paa Hindsgavl, og skulde som saadan afgjøre Striden ved et Præstevalg i Asperup, Vendsherred. (See om ham Vedel Simonsen, Efterr. om de danske Ruder. II. S. 182—95).

²⁾ Melchior nævner i "Hist. Efterr. om Herlufsholm" S. 159 en M. Peter Arræus som Rector 1595—97, der siden blev Præst i Fyen, altsaa rimeligviis denne Peder Mikkelsen: Om slige kongelige Anbefalinger see Engelstoft Om Besættelsen af Præsteembeder i Danmark. Theol. Tidsskr. V. 2. S. 212—13.

yttret mod hiin Theolog, der lever i Udlandet¹⁾, haaber jeg let vil tilgives mig, især da jeg kun har sagt det i tvende Mænds Nærværelse, og er kommen til at sige det af Iver for M. Philip, hvem hiin Theolog fremfor nogen Anden har efter hans Död behandlet paa en uværdig Maade. Han beskylder ham saaledes for et fiirdobbelt Kjættereri, nemlig Calvinisme, Papisme, Synergisme og Antinomisme (ved hvilken Leilighed han heller ikke skaaner vor Hemmingsen); ja han tager ikke i Betænkning at paastaae, at Philip har forvansket, ja aldeles fornægtet syv Troesartikler. Dette have mine Colleger ogsaa eenstemmig angivet for D. M. ved Mödet i Colding, og jeg skal, om det gjøres fornödent, bevise det af samme Forfatters egne Ord, ikke at tale om andre utaalelige Haansord, han har udslynget mod Philip, hvis Skrifter dog ere os anbefalede i Ordinantsen. Jeg skal heller ikke tale om, hvorledes han kaster sig ind paa Ed. Majestæts höilovlige Hr. Fader, kun betænkt paa at besudle et saa ophöiet Navn, uden at skaane hverken Levende eller Döde, hverken af höi eller ringe Stand. Dette var Anledningen til, at jeg alvorlig foreholdt en vis Person, som jeg havde befordret til et Rectorembede ved Assens Skole, da han skulde aflægge Eden, trolig at forelæse de Böger, der vare antagne og approberede ved kongelig Forordning i vore Skoler, og fornemmelig den Vittenberger Catechismus, uden at vige et Haarsbred fra den foreskrevne Vei. Jeg sagde, han maatte glemme af hvad han havde

¹⁾ Leonhard Huther havde i sin "Concordia concors s. De origine et progressu Formulæ Concordiæ", 1590, udtalt skarpe Domme over alle Concordieformlens Modstandere, hvorved han ogsaa kommer til at berøre de danske Forhold i Frederik II's Tid. Efter de fölgende Bemærkninger at dömmе, synes det fornemmelig at være dette Skrift, der har vakt Hans Knudsens Uvillie imod ham.

lært i hine Skoler, hvor han havde fortsat sine Studier, alt hvad der stred mod Philip og især mod den Vittenberger Catechismus; samt at han maatte vel betænke den Eed, han havde aflagt paa trolig at holde Alt angaaende den kongelige Ordinants. — 3) Fremdeles har en lollandsk Præst vidnet, at jeg for nogle Aar siden, da jeg visiterede en Kirke, i en Formaningstale om Sacramentets rette Brug, havde sagt: “Vi læse ingensteds, at Christi Blod er falden til Jorden og opsamlet.” Dertil være det mit Svar og Erklæring, som jeg strax vilde have afgivet for Commissionen, om det var blevet mig tilstedt. Dengang talte jeg, hvad Vedkommende vitterlig eller uvitterlig har forbigaaet, over de Ord: “Dette er mit Blod, udgydt for Eder osv.”, og formanede Tilhørerne til flittig at betænke, at Christi største Fornedrelse skete for vor Skyld, saa at han ikke blot tog paa sig vort Kjød og Blod, men endog udgjød sit dyrebare Blod paa Jorden, saavel i Haven som paa Korset; og hvilken Tröst kunne vi ikke öse deraf, at Christi Blod er udgydt paa Jorden? I den Mening talte jeg om, vi aldrig læste, at Christi Blod var opsamlet af Engle, fordi der var nogle Billeder i Kirken, som forestillede dette, hvilket havde givet Anledning til Overtro.

Dette er altsaa mit allerunderdanigste Svar og Erklæring saavel paa de fire Hovedpunkter, Stævningsbrevet indeholdt, som paa det Vidnesbyrd, Præster og Provster have aflagt om mig for DHrr. Commissærer. Dette Svar har jeg affattet, ikke for at trættes med min naadige Herre Konge, hvad Gud forbyde, men for at jeg kan udtale mig om de Sager, man har paadigtet mig, og frembære min underdanigste Undskyldning i den sikkre Fortröstning, at Hs. Majestæt vil efter sin nedarvede Mildhed gunstigst fortolke denne min Undskyldning, især da jeg er mig bevidst for Gud og min Samvittighed, at jeg aldrig har

overtraadt Ordinantsen eller andre kongelige Forordninger. Tværtimod har jeg altid bestræbt mig for, selv ved de mindste Ceremonier at iagttage en punktlig Lydighed i den Række af Aar, jeg uværdig har beklædt det hellige Embede. I den Tid har aldrig Nogen enten beskyldt eller paamindet mig angaaende Vranglærdom, förend jeg nu, hvad jeg af Hjertet beklager, er bleven stævnet for Retten af Hs. Kgl. Majestæt, hvis Gunst jeg indtil denne Dag særlig har erfaret, hvilket jeg altid i Underdanighed skal paaskjønne. Hvad jeg i Ord eller Gjærning af Ubetænksomhed maatte have forseenet mig, det forsikkrer jeg for Gud er ikke skeet af ond Villie, men af menneskelig Skröbelighed, og jeg beder ydmygeligst for Christi Vunders Skyld, at det maatte tilgives mig. Jeg skal for Fremtiden med Guds Hjælp forholde mig saaledes i alle mine Bestræbelser og Handlinger, at Ingen skal have billig Grund til Klage. Gud vil rigelig belønne D. Kgl. Majestæt derfor baade her og hisset.” —

Efterat man paa denne Maade havde udtalt sig fra begge Sider, og efterat der var tilstedet forskjellige Forespørgsler, der kun gjentog eller nöiere forklarede hvad der tidligere var sagt, fremsatte ovennævnte Actor atter sin Klage for Dommerne paa fölgende Maade:

1) Om M. Hans Knudsen ved at angribe vore Kirkers Lærdom, ved at forsvare Modstandernes Dogmer, ved at anbefale deres Böger, der aldeles stride mod de i Ordinantsen foreskrevne, og som af disse Rigers lærde Mænd hverken ere eller ville blive billigede, har forholdt sig pligtmæssig efter Ordinantsens Forskrift.

2) Om han ved at dröfte i Disputationer, Taler og Prædikener omstridte Troesartikler fra Prædikestolen og i offentlige Forsamlinger har viist skyldig Lydighed? Kort-sagt: Om han trolig havde holdt den Eed, han havde

svoret Hs. Majestæt Kongen om at udføre Alt i sit Embede efter Ordinantsens Forskrift?

Derpaa fulgte Dommen:

“Quandoquidem igitur ex præmissis atque ita discussis est manifestum, quod M. Johannes Canuti non Augustanam Conf., Lutheri et Philippi scripta simpliciter commendaverit Pastoribus juxta Ordinationem; sed potius libros Calvinistarum, horrendis erroribus refertos. Deinde quod prohibitas controversias tractarit ad mentem Calvinistarum, in disputationibus, concionibus ad plebem, colloquiis privatis contra edicta Regia. Tertio quod protulerit verba scandalosa, quæ bonum subditum nedum Episcopum minus decent; Serenissimus Rex accedente censura Dominorum Regni Senatorum et Episcoporum statuit et pronunciat: M. Johannem Canutium ab officio suo removendum esse, licet alias graviore modo fuisset puniendus, ni sancti ministerii ipsius Majestas respectum habuisset.

3tio die Junii Ao. 1616.

Efterat have gennemgaaet denne vidtløftige Sags Forhandlinger, kan man neppe finde, at Hans Knudsen blev uretfærdig dømt, forudsat at den danske Statskirke ufravigelig vilde hævde den strængt lutherske Lærdom. Det maa nemlig efter de afgivne Vidnesbyrd ansees for utvivlsomt, at han var bestemt calvinistisk i Læren om Nadveren og om Christi Person, om det end er usikkert hvad Prædestinationen angaaer, og hans eget Forsvarsindlæg har paa ingen Maade svækket hines Vægt. Den Roes, der sædvanlig tillægges ham, at han for Retten aabent og djærvt udtalte sin Anskuelse, finder just ikke nogen Bekræftelse i den her meddeelte officielle Fremstilling, tværtimod synes det, som om han bestandig omgaaer Hovedsagen, da han slet ikke indlader sig paa Spørgsmaalet om calvinistisk Lærdom, hvorfor han dog egentlig

blev angrebet. — Men paa den anden Side lader det sig ikke nægte, at den danske Statskirke tidligere ikke paa den Maade havde hævdet det strængt Lutherske, saaledes som dette i Concordieformlen havde faaet sin skarpt gennemførte Udvikling, og da man nu dog vilde gjøre dette gjældende imod den Anklagede, er det mærkeligt ved Formen af denne Sags Behandling at see, hvorledes Tiltalen og Dommen dog blev begrundet i den tidligere Lovgivning. Der tales her slet ikke om den Augsburgske Confession eller om Fremmedartiklerne som Norm for den rette Lære, men derimod lægges der her et Eftertryk paa de Böger, Ordinantsen anbefaler, som aldrig er skeet før eller siden i saadanne Sager. Anledningen hertil kan deels være den, at man sædvanlig brugte Confessionen i dens forandrede Form, og derfor ligesaa lidt kunde anvende den som Fremmedartiklerne med Hensyn til de her omstridte Lærdomme; deels at man fornemmelig beskyldte Hans Knudsen for at have anbefalet calvinistiske Böger, hvorved det faldt naturligt, netop i Modsætning hertil at holde sig til Ordinantsens Forskrift. Men det viser dog tillige, at Begrebet om symbolsk Bog som ufravigelig Lærenorm, hvortil alle Præster ubetinget vare forpligtede, endnu ikke ret havde klaret sig. Man holdt sig altsaa til Ordinantsen som den egentlige statskirkelige Lovbog, og i denne atter til det Stykke, der handler "Om nogle synderlige Böger, der Lands Presterne skulle haffue, Huilcke de oc icke tilgaffns ombære kunde". Dog drages der heller ikke af disse enkelte bestemte Steder frem som Beviser mod de omhandlede calvinistiske Lærdomme; de omtales kun i Almindelighed som Vidnesbyrd om, at man holdt sig til Vittenbergerne, uden at indlade sig paa, om disse dengang og nu ganske fulgte den samme Læremaade, hvilket sidste Spørgsmaal man fornemmelig maatte

have ventet, Hans Knudsen langt stærkere end det skeete, vilde have draget frem.

Iøvrigt lære vi Hans Knudsen her at kjende vel som hidsig og fremfusende, men tillige som en Mand, der var vel bevandret i den Tids theologiske Literatur, og som dertil med Iver stræbte at nære den aandelige Interesse mellem Stiftets Præster. Det bekræfter sig saaledes ogsaa ved denne Sag, hvad der viser sig til alle Tider, at det ofte netop er de mere Livlige og Opvakte, der komme til at støde an mod de statskirkelige Former. Hans senere Skjæbne efter Afsættelsen kjender man kun lidet til. Om han beholdt det Canonikat i Roeskilde, der var givet ham, omtales ingensteds; derimod fortælles der, at han tilbragte nogle Aar i Odense, flyttede derfra til Malmö, siden til sin Fødeby Veile, hvor han levede, indtil han for sin Helbreds Skyld vilde gjøre en Badereise, hvorfra han aldrig vendte tilbage. Han døde d. 25. Oct. 1629 i Franecker, hvor han besøgte sine tvende Sønner, som studerede der¹⁾).

¹⁾ Bloch, Nyens Geistlighed, S. 86. 87.
